

Bürokrasi Yaklaşımları Açısından Weber ve Mises

Oğuz Akın*

Max Weber ve Ludwig Von Mises'in düşünceleri hem yaşadıkları dönemde hem de kendilerinden sonra ilgiyle karşılanmıştır. Her ikisinin ana dili Almanca olmakla birlikte düşünce dilleri pek benzeşmemiş, çoğu konuda aralarında ciddi değerlendirme farkları olmuştur. Kapitalist-liberal devlette bürokrasi olgusuna dönük çözümlenmeleri bakımından farklı düşünce akımlarının temsilcileri olmuşlardır. Bu akımların karşılaştırmalı olarak ele alınması, Weber ve Mises'in şahsında somutlaşan iki farklı çözümlemenin kuramsal altyapısını da inceleme olanağı sağlayacaktır.

Liberal iktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith, ünlü "Ulusların Zenginliği" adlı yapıtında gizemli bir görünmez elden bahseder. Bu görünmez el -bir "doğal hukuk" yasası gibi- ekonominin, belli koşullara uyulduğunda, hiçbir dış müdahaleye gerek kalmaksızın kendiliğinden düzgün çalışacağını öngörür. Devlet ekonomiye müdahale etmez ve herkes kendi çıkarını en çoklama yoluna giderse "görünmez el" neyin, kim için ve ne miktarlarda üretileceği sorunlarını çözer ve toplumsal faydayı maksimum hale getirir.

Gerçek anlamda kapitalist bir sınıf dahi tam anlamıyla ortaya çıkmamışken 18. yüzyıl sonu Britanya'sında filizlenen bu düşüncenin ardında yatan felsefeyi anlamak açısından özgürlük ve eşitlik kavramlarının liberal düşüncede nasıl formüle edildiğine bakmak gerekir.

* AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Doktora Öğrencisi

Liberal söylemde özgürlüğün güvencesi, devletin toplumsal yaşama zorunluluklar dışında müdahil olmadığı kapitalist ekonomik sistemin kendisidir, başka bir deyişle pazar ekonomisidir. Diğer yandan insanlar arasında daha bilgili, daha eğitilmiş veya daha yetenekli olanların görece daha az bilgili, yetenekli veya eğitilmiş olanlarla, toplumsal kaynaklardan eşit olarak yararlanması eşitlikçi bulunmaz çünkü böyle bir uygulama insanları daha çok çalışmaya, daha çok üretmeye yöneltecek motivasyon ve yaratıcılığı ortadan kaldıracaktır. O halde kaynakların eşit olmayan biçimde dağıtımını hem “doğal” hem de toplumsal ilerleme adına “gerekli” bir durumdur. Özetle, bütün insanlara pazara girme konusunda “özgürlük” ve pazarda belirlenen fiyatlar ile üretim sürecine katılma konusunda “eşitlik” sağlanmıştır. Bu kapsamda modern devletin başlıca rolü, bireylerin ve ülkenin dış tehditlere karşı korunması, pazarın sürekliliğinin sağlanmasıdır. Öte tarafta “homo economicus” maksimum çıkar peşinde koşarken “ussal” davranacak, bu da O’nun yaratıcılığını artıracak ve toplumsal açıdan en çok fayda elde edilecektir. O halde devletin görevi özgürlük ve eşitlik ortamını sağlamaktan ibarettir.

Bu durumda daha çok özgürlük ve daha çok eşitlik, daha çok piyasa ve daha az devlet demektir. Yeryüzünün idaresi Tanrısal buyruklara değil, görünmez elin işleyişine bırakılmıştır. Oysa devlet müdahalesi bu eli işlevsiz kılmaktadır. Ne kadar büyük bürokrasi, o kadar büyük devlet ve o kadar büyük sorundur. Liberal söylemde minimum devlet (ve dolayısıyla minimum bürokrasi - maksimum özgürlük) anlayışını savunan Avusturya İktisat Okulu, Hayek, Mises ve benzerlerinin düşünsel yapısı ve bürokrasi analizlerinin içeriğini belirleyen ana hatlar bunlardır.

Diğer yanda, devleti bir zorunluluk olarak algılayan ve bireyin gelişmesinde, özgürleşmesinde devletin müdahalesine vurgu yapan bir anlayış bulunmaktadır. Weber de bir zorunluluk olarak gördüğü kapitalist devletin yürütme aygıtı olan bürokrasinin kuruluş ve işleyiş ilkelerini ortaya koyar. Bunu yaparken, modern aklın yaratıcılığına başvurur, devleti ilahi temellerinden ayırır, insan zekasının düzenlediği kurallar ve ilkeler manzumesinin üstüne oturtur. İktidarı kullanacak olan mekanizmayı kişisel hırslardan uzaklaştırmak, bürokrasiyi nefret ve tutkularından arınmış kılmak ister, O’nu uzmanlaşma ve hiyerarşi ile disiplin altına alır. Hiyerarşik yapıyı ve uzmanlaşmayı bürokrasinin gücü olarak görür. İlahi yasallık karşısında dünyevi “yasal ussallığı” koyar.

Bilindiği üzere “görünmez el” önermesine dayanan kuramın kendi içindeki tutarlılığına bakılarak, ekonomik ve sosyal sorunları çözeceğinin beklenmesine karşın 1. Dünya Savaşından sonra yaşanan 1929 ekonomik buhranın bütün

dünyayı etkilemesi sonucunda pazarın denetimsizliğinin yarattığı olumsuz toplumsal koşullar karşısında devlet ekonomik alana müdahale ederek toplumsal kaynakları yeniden bölüştürücü bir işlev üstlenmiştir. Diğer bir deyişle refah devleti uygulamalarının ortaya çıkması, ekonomik ve sosyal alanda söz sahibi olan modern ulusal devlete olan ihtiyacı pekiştirmiş, Weber böylece 1970'lere kadar Batı için temel başvuru kaynağı olmaya devam etmiştir.

1980'lerde Anglo Sakson dünyada başlayarak giderek bütün dünyada baskın hale gelen yeni sağ felsefe, devletin bütün kötülüklerin anası görülmesi şeklinde özetlenebilen ve Mises'in düşünsel yapısı ile örtüşen bir söyleme sahiptir. Bu akım kendisini muhalifinden hareketle açıklamakta, olumlamaktadır. Düzenleyici ve piyasacı devlet kendisini güçlü ve müdahaleci ulus devlet karşıtlığında, dolayısıyla Misesci düşünce ise Weber karşıtlığında doğrulamaktadır.

Bu kapsamda makalede, günümüzün devlet ve bürokrasi tartışmalarının kökenini daha iyi anlayabilmek açısından Mises ve Weber'in düşüncelerine yön veren unsurlar ve mensubu buldukları farklı sosyal bilim okullarının genel anlayışı açıklanması ve sonuçta birbirlerinden oldukça farklı iki bürokrasi yaklaşımı karşılaştırılarak çıkarsamalarda bulunulması amaçlanmaktadır.

Max Weber

1864 yılında Almanya'da dünyaya gelen Weber, alanındaki pek çok bilim adamı tarafından modern sosyolojinin kurucularından birisi olarak kabul edilmektedir. Çalışmalarında ele aldığı sosyolojik olgular arasında devlet, bürokrasi, kapitalizmin kökenleri, iktidar, güç, otorite ve meşruiyet önemli bir yer tutmuştur. Weber'in çözümlenmeleri bugün dahi sosyal bilimcilerin en önemli başvuru kaynaklarından. Yaşamı ve düşünsel birikimine etkide bulunan akademik geçmişinin incelenmesiyle Weber'in bürokrasi hakkındaki düşüncelerini daha iyi anlayabilmek mümkündür¹.

Weber, Bismarck döneminde Berlin'de büyümüştür. Babası zengin ve etkili bir politikacı olup Berlin Belediye Meclisi ve Reichstag'da görev almış bir sağ kanat liberalken ailesinde öğretmen ve küçük memurların yoğun olduğu annesi ise bir Protestan ve liberaldir.

1 Weber'in yaşamı ve akademik geçmişiyle ilgili olarak makalede yer alan bilgiler için, Weber'in çeşitli çalışmalarını içeren Sosyoloji Yazıları isimli kitapta yer alan Weber'in biyografisinden yararlanılmıştır. Gerth ve Mills tarafından yazılan biyografide ise karısı Marianne Weber'in yazıları ile Weber'in Jugendbriefe kaynakları kullanılmıştır. Bkz: Weber, Max, Sosyoloji Yazıları, From Max Weber: Essays in Sociology, İngilizce Baskısını Hazırlayanlar; H.H.Gerth ve C. Wirth Mills, Çev: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s: 23-65.

Gençlik yıllarında kişiliğinin biçimlenmesinde, aldığı dini eğitim ve askerlik eğitimi etkide bulunmuş, bu durum “disiplin” kavramına verdiği önemin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Özellikle askerlik yaşamı ve askeri kurumların örgütlenmesine ilişkin düşünceleri, Weber’in hem disiplin ve otorite hem de bürokrasi hakkındaki değerlendirmelerinin biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Weber, askeri kurumları dikkatle incelemiş, örgütlenme modellerini ele almış, özellikle de piramitsel hiyerarşik yapı, yetkilerin paylaşımının kurallara bağlanması gibi unsurları oluştururken askeri kurumların düzeninden etkilenmiştir. Klasik liberal yaklaşımca olumlu bir durum olarak görülen, çalışanların her zaman kendilerinden beklenenden fazlasını vermeleri fikrinin tersine Weber çalışanların inisiyatif almamalarını, kendilerine verilen görevleri yerine getirmekle yetinmelerini ve görev ve yetkilerin önceden kesin olarak belirlenmesini savunmuştur (Sennett, 2006: 29). Weber’e göre bürokrasinin disiplini, resmi görevlilerin her zamanki çalışmaları içinde mutlak itaate yönelik bir tutumda olmaları anlamına gelmektedir (Weber, 1996: 312). Yine de Weber’in disiplin anlayışı, insanları makineleştirmek, onların yaratıcılıklarını tamamen ortadan kaldırmak ve sadece emirleri yerine getirecek şekilde evcilleştirmek üzerine kurulu bir katılıkta olmamıştır.

İyi bir eğitim alan, Michels, Lucaks, Schomeller, Brantano ve Freud gibi çok önemli bilim adamlarının yetiştiği dönemde yaşayan ve akademik çevresindeki entelektüel tartışmalardan yararlanan Weber, farklı sosyal bilim alanlarında ciddi bir birikim sağlamıştır.

Hem bir tarihçi hem de bir felsefeci olan Weber akademik yaşamının henüz başlarında iktisat ve hukuk tarihinin örtüştüğü bir alanda çalışmış, doktora tezini “Orta Çağlardaki Ticaret Şirketlerinin Tarihi” üzerine yapmıştır. Daha sonraki dönemde sosyal bilimlerde yöntem konusuna özel bir önem vermiş ve sosyolojinin pek çok dalında ilgi uyandıran çalışmalar yapmıştır. Weber, olgunluk döneminde ABD’ye gitmiş ve bu ülkedeki işçi sorunları, göç sorunu, belediyelerde siyasetin yürütülmesi, Kızılderililerin durumu ve zenci sorunları gibi konular üzerine eğilmiştir. Her açıdan bir “entelektüel” olduğu kabul edilen Weber, akademik çalışmalarını daha yetkin hale getirebilmek için pek çok yabancı dille ilgilenmiş, örneğin, Rus devrimini Rus basınından takip edebilmek için Rusça, doktora tezini yazarken gerekli kaynakları izleyebilmek için İtalyanca ve İspanyolca öğrenmiştir.

Weber’in akademik yaşamı ve Tarihçi Okul yaklaşımından etkilenmesi, bilimsel çalışmalarına yön veren en önemli unsurlardır. Weber, 1896 yılında Heidelberg’te kürsü sahibi olmuş ve aynı yıl Tarihçi Okulun önde gelenlerinden Knies’in emekli olması nedeniyle yerine geçmiştir.

Özellikle akademik yaşamının başlangıcında üyesi olduğu Tarihçi Okul, Weber'in geliştirdiği kuramlarda kullandığı yöntemin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Okul 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İlk kuşakta Knies, daha sonraki kuşakta Schmoller, Wagner ve Sombart ile Weber gibi bilim adamlarının çalışmaları Tarihçi Okul düşüncesini geliştirmiştir. Tarihçi Okulun klasik iktisat kuramına tepkisel tavrı ve devlet olgusuna yaklaşımı aynı felsefi temelden kaynaklanır; sosyal bir olayın analizinde, onu tarihsel bağlamından koparmak doğru değildir çünkü zaman ve mekandan bağımsızlık söz konusu olamaz, bu tür olguların doğru analizi için tarihsel süreç mutlaka analize dahil edilmelidir. Bir toplumdaki değişme, o toplumun tarihsel akışını inceleyerek anlaşılabilir. Okulun iktisadi konulardaki yaklaşımının özellikleri de şunlardır (Reinert, 2004); iktisadi çalışmalarda tümdengelim yöntemi reddedilir, tarihsel ve istatistiksel durumları incelemenin gerekliliği üzerinde durulur, iktisatta değişmez doğal kanunlar da reddedilir ve kuramlar ile kurumlar arasında karşılıklı etkileşime dikkat çekilir, farklı tarihsel dönemlerin ve ülkelerin farklı sistemlere gereksinim duyduğu kabul edilir, mutlak "bırakınız yapsınlar" sisteminin yararlı olduğu düşüncesi ile iktisadi eylemin tek düzenleyicisinin bireyin kendi kişisel çıkarının peşinde koşması olduğu ön kabulü de reddedilir².

Bu düşünsel temelden hareketle Tarihçi Okul klasik iktisat kuramının açıklamalarını kabul etmeyerek, geleneksel ekonomik yapıdan kapitalist düzene geçiş sürecini, para ekonomisine geçilmesine dayandırmıştır ki bu düşünce Weber tarafından da paylaşılmaktadır.

Tarihçi Okul, örgütlenmiş ve şu ya da bu yoğunlukta iktisadi yaşama müdahil olan bir devlet anlayışını benimsemiştir. Devletin toplumsal politikalar belirlemesini yerinde ve gerekli gören bu anlayış daha sonra Nasyonal Sosyalistler tarafından da sahiplenilmiştir. Nitekim Mises'in Tarihçi Okula yönelik eleştirilerinde kullandığı keskin dil ve suçlamaların arka planında yatan konulardan birisi de budur. Mises, Tarihçi Okulu, "İktisadi Devlet Biliminin Tarihçi Okulu tek bir fikir üretmedi. Bilim tarihine tek bir sayfa yazmadı. Seksen yıl boyunca Nazi (Nasyonal Sosyalizm) propagandasına hizmet etti. Profesörler hep efendilerine, önce Hohenzollern Hanedanına, sonra Marksistlere ve sonunda Hitler'e hizmet etmek için çabaladılar" şeklinde eleştirmektedir (İmre, 2006). Klasik iktisatçıların, zaman ve mekandan bağımsız iktisat teorileri oluşturmasını ve genel geçer iktisadi kurallar koymalarını kabul etmeyen Tarihçi Okul düşünürleri ise Avusturya İktisat Okulu kurucusu Menger'in düşüncesini savunanları "iktisattan anlamayanlar" anlamında "Avusturyalılar" diyerek eleştirmişlerdir (İmre, 2006).

2 Bu ilkeler Okulun iktisadi yaklaşımından etkilenen Seligman tarafından 1886 yılında tanımlanmıştır.

Tarihçi Okulun ana düşünce yapısından etkilenmiş olduğu, Weber'in çalışmalarında açıkça görülmektedir. Sosyolojik çözümlerinde "tarih" olgusu önemli bir yer tutmasına rağmen Weber bütünüyle tarihçi yaklaşıma bağlı kalmamış (tarihsiciliğe saplanmamış), kendi sistematigi içinde sosyoloji kuramlarını geliştirmiş ve var olan bütün okullardan bağımsız bir çizgiye gelmiştir (Karagöz, 2003: 41; Van Dooren, 2006). Hatta, Tarihçi Okul-Weber etkileşiminde ilişki kimi zaman da ters yönlü olmuş ve Weber Tarihçi Okulun düşünce yapısını etkilemiştir.

Weber, oldukça hareketli akademik yaşamı dışında da aktif olmuş, askeri kurumlarda çalışmış, devlet dairelerinde danışmanlık yapmış, özel reform grupları için araştırmalar düzenlemiş, kısaca sürekli gündelik hayatın içinde olmuştur.

Bir bilim adamı olmasına karşın siyasetten de uzak kalmamış ve siyasi düşüncelerini açıklamaktan kaçınmamıştır. Weber'in siyasi düşünceleri yaşamı boyunca sabit kalmamış, değişime uğramıştır. Gençlik yıllarında "nasyonal liberal" ve "sosyal liberal", 1890'lı yıllarda emperyalisttir ve "ulusal devletin çıkarlarını en yüksek değer" kabul eder (Gerth ve Mills, 1996: 70), daha sonra güçlü bir ülkeye sahip olmak isteğiyle sanayi kapitalizmi taraftarıdır. Weber her zaman güçlü Almanya düşüncesine yakın durmuş ve bu amaçla önce meşrutiyetçi ancak daha demokrat olmuştur (Gerth ve Mills, 1996: 74). Weber'in meşrutiyetçi demokrasiden yana duruma gelmesinde Prusya ve Alman bürokrasisi ve zihniyetinin karşısında meşrutiyetçi demokrasinin bir denge faktörü olabileceğine olan inancı yatmaktadır. Partiler arasındaki rekabetle daha yetkin siyasetçilerin yönetime gelebileceğini ve bürokrasiyi kendilerine tabi kılacaklarını ummaktadır (Gerth ve Mills, 1996: 83). Weber'in genel olarak demokratik düzene dönük eleştirisinin temelinde, insanlar üzerinde hiçbir tahakküm kurulmayan bir sistemi kabul etmeyişi ve bunu ütopyik bulması yatmaktadır. Diğer taraftan açık olan bir husus varsa o da Weber'in bir bireyci olduğu ve tarihsel maddeciliğin karşısında durduğudur. Hatta, Marx'a hayranlık duymasına karşın sosyalizme düşmanlık beslemiş, bu sistemin bireye daha az özgürlük verilmesine ve birey üzerinde daha güçlü bir egemenlik kurulmasına ihtiyaç duyduğu ölçüde daha da tehlikeli olacağına inanmıştır (Aron, 2000: 449).

Weber aynı zamanda tartışmasız biçimde bir milliyetçidir. Milliyetçiliği sıradan bir yurtseverlik, bağımsızlık düşüncesinden daha da ileridedir. Alman ulusunun bir "Herrenvolk" olmasını, kendi iradesini kendisinin güçlü biçimde kontrol edebilmesini ve Alman devletinin de dünya siyasetini belirleyecek kadar güçlü bir devlet olmasını arzulamaktadır³. Konunun ırkçı bir bağlamı olmadığı Weber'in

3 Herrenvolk terimi İngilizceye "a nation of masters" veya alternatif olarak "master race" olarak çevrilmiştir ve bu kavramların Türkçe karşılıkları "efendi ulus-efendi halk", "önderlerin ulusu" veya "efendi ırk-üstün ırk" olarak belirlenebilir. Nasyonal Sosyalistlerin "üstün ırk" tezi bağlamında

kişi özgürlüğüne verdiği önemden ve ırkçılık fikirlerini eleştirmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Weber milliyetçiliğinin yanı sıra bir liberaldir. İnsan özgürlüğüne, bireyin özgür kurumlar yaratması özgürlüğüne önem verir. Liberalliği de ABD’de yüklenen anlamından farklıdır ve genel iradeye, halkların kendi haklarına sahip olabileceklerine ve demokratik ideolojiye inanmamaktadır (Gerth ve Mills, 1996: 127; Aron, 2000: 444).

Weber tam bir modernisttir. Modernite, geleneksel toplum modeli anlayışının tersine insan aklının ve pozitif bilimin öne çıktığı, bireyci bakış açısının gündeme geldiği, teknolojinin geliştiği, kapitalist ekonominin yürürlükte olduğu “modern toplumlarda” insanın özgürleştiği ve ussallık anlayışının “verimlilik” ilkesi ile kurumsallaştığı bir anlayış olarak tanımlanabilir. Weber modernleşmeyi sadece Batılı kültürün laikleşmesi (sekülerleşmesi) olarak değil aynı zamanda ussallık bakımından modern toplumların gelişmesi olarak görmektedir. Modern toplumun yeni yapılanması, iki işlevsel sistemin (kapitalist işletme ve bürokratik devlet aygıtı sistemlerinin) örgütsel yapılarının birbirlerini etkileyerek farklılaşmaları sonucunda belirmiştir (Habermas, 1987: 1). Bu durumda modern toplumlar da özgürlük ve bireyselliği sağlayacak bir örgütlenme modeliyle, yani modern devlet ve onun yürütme aygıtı olan bürokrasi ile kendisini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Weber’in, yaşadığı dönem itibarıyla en gelişmiş sistem olan kapitalist modern devlet, bireylerin baskılanmaktan kurtulup seçme özgürlüğüne sahip olduğu bir düzeni içermektedir.

Kapitalist ussallık, üretimin ussallaştırılmasından geçmektedir. Kapitalist işletmeler, geleneksel üretim biçimlerindeki ilişkilerinden farklı olarak verimlilik ve etkinliğin mümkün olan en üst seviyeye çıkarılması amacıyla hareket ettikleri için ekonomik düzen ussallaşmıştır. Weber, geleneksel toplum yapısından kapitalist toplum yapısına geçişin temellerini, kapitalist ussallığın ruhunu, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı kitabında ortaya koymaktadır. Bu dönüşümün köklerinde yatan; kapitalist ekonomiyi mümkün kılan bir hukuk yapısı, teknolojideki yeniliklerin rasyonel üretime katkısı, yeni bir örgütlenme anlayışı, ekonomide çıkarıcılık ve sosyal değişimin geleneksel toplumdaki modern kapitalist topluma geçerken değişmesidir. Bu değişimin nedeni olarak Weber Protestanlığın ve Kalvinizmin yükselişini göstermektedir. Avrupa kültüründen doğan bu dinsel unsurların sosyo kültürel yapıya etkisini vurgulamakta, bu kapsamda bürokratik devlet yapılanması ve kapitalizmin gelişiminin Protestanlık mezhebiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.

kullanmalarına karşın Weber bu kavramı, bir halkı oluşturan bütün bireylerin kendi hayatlarının efendisi olmaları ve siyasi kaderlerinin sorumluluğuna sahip bulunmaları anlamında kullandığından dolayı aşağılayıcı bir anlam içermemektedir.

Weber ve Bürokrasi

Weber, güç ve egemenlik kavramlarını tanımlayarak aralarında kesin bir ayrım yapar. Güç, birisini bir şey yapmaya zorlama olasılığını göstermektedir. Buna karşın egemenlik kavramı bir yöneticiye itaat durumunu içermektedir. Bu durumda güç meşru olmak zorunda değilken itaat meşruiyeti getirmektedir. Dolayısıyla egemenliğe dayanan yönetim, belirli bir yerde yaşayanlar üzerinde gelenek, karizma veya yasal otoriteden meşruiyetini alan kurumsal bir yönetimdir. Devlet, toplumu birleştiren bir kurumdur ve belirli bir alanda, zor (şiddet) kullanma tekeline sahip bulunan bir örgütlenmedir. Bu tür şiddet, belirli bir amaç için kabul edilebilir bulunan, insanların varlığına razı oldukları bir şiddettir ve egemenliğin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından gereklidir (Imbusch, 2000). Devletin şiddete başvurması ise sistematik, görev ve yetkileri yasalarla belirlenmiş olan bir yönetim aygıtıyla, kamu bürokrasisi ile mümkün olmaktadır.

Bu bakış açısından hareketle Weber'in, devlete ve dolayısıyla bürokrasiye atfettiği roller-görevler klasik liberal ideolojinin sınırlı devlet anlayışından çok daha fazladır. Henüz modernliğe geçememiş ülkelerde dahi devlet yönetimini üstlenenlerin belirli bir sistematik içinde yürüttükleri, toplumun ekonomik gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve toplumsal gelişmenin ve siyasi istikrarın korunması gibi görevler bulunmaktadır. Sanayi Devrimi öncesinde, güçlü ve merkezi devletlerin yönetimindeki bürokratik örgütler tarafından geliştirilen yöntemler, sanayileşme sonrasında da devlet bürokrasisinin kullandığı yöntemlerin biçimlendirilmesinde önemli bir etki sahibi olmuşlardır.

Her ne kadar modern devlet ile kapitalizmin ortaya çıkışları eş zamanlı değilse de modernlik ve kapitalistleşme aynı sürecin uzantısıdır. Weber için kapitalizm, liberal ekonomik düzenin gelişmesi, olgunlaşmasıdır. Avrupa'daki devletler kapitalistleştikçe geleneklerden kopan yeni bir kurum olan modern devlet doğmaya ve yerleşik hale gelmeye başlamıştır. Weber'in ussallaşma sürecine ilişkin açıklamalarında modernitenin Batıda başladığı ve daha sonra dünyaya yayıldığı düşüncesi vardır. Modernitenin varlığını ölçebilecek dört temel unsur bulunmaktadır (Imbusch, 2000); kapitalist ekonomi ve buna bağlı olarak sınıflı sanayi toplumu, ussal ve bürokratik bir devlet şekli, doğa olaylarının açıklanmasında bilim ve tekniğin öne çıkması ile ussal ve sosyal olarak disipline edilmiş bir yaşam biçimi. Weber açısından bu unsurlara sahip olan toplumlar, en ileri yaşam biçimine ulaşmıştır. Bu durumda; kapitalizmin gelişmesi ile paralel olarak (onun bir gereği olarak) bürokrasi de gelişmiş ve etkinleşmiş, başka bir deyişle kapitalist toplumların yönetim yapısı geleneksel toplumlardan farklılaşmıştır. Gerek paraya dayanan ekonominin giderek daha baskın hale gelmesi ve kâr esasıyla çalışan

işletmelerin artması, gerekse modern devletin işlevlerinde artış olması nedenleriyle daha ussal bir yönetime duyulan ihtiyacı karşılayan bürokratik yönetim diğer yönetim biçimlerinden daha üstündür.

Kapitalizm-modern devlet ilişkisinin bu karşılıklı etkileşimi devlet idaresinde kapitalist ussallığı uygulama yönündeki eğilimi ortaya çıkarmıştır. Weber'in bürokrasi kuramının temelinde de, bürokrasinin bu tür bir ussallıkla hareketi ve modern devletin egemenlik alanını temsil etmesi söz konusudur. Bürokrasi aygıtı otoriteyi kullanmanın yanı sıra devletin en önemli işlevlerinden olan bölüşümü de gerçekleştirir ve böyle bir örgütlenme olmadan kapitalist ussallığın sürdürülebilmesi olası değildir.

Modernleşmenin bir başka unsuru olan hukukun üstünlüğü kavramının devlet yönetimindeki yansıması hukuk devletidir. Hukuk devletinde, yetki, görev ve sorumluluk alanlarının yasalarla belirlenmesi bürokrasiyi keyfi uygulamalardan uzak tutmak için gereklidir. Yasallık işlevsel-ussal bir bürokratik modelin kurulup işletilmesi için şarttır. Bu açıdan yasal-ussal bürokrasi modern devlet yönetiminin ideal örgütlenmesidir.

Böyle bir yasal-ussal yapıya ulaşılması ancak sanayileşme ve kapitalizmin belirli bir düzeyde gelişmesiyle söz konusu olabilir çünkü Weber açısından bürokrasi ve kapitalizm arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Kapitalizmin gelişmesi ile devletin düzenleyicilik işlevine duyulan gereksinim artmıştır. Bu nedenle kapitalist toplumsal yapının gerektirdiği düzene işlerlik kazandırabilecek, keyfi yönetimden uzak ve işleyişi yasalarla belirlenmiş bir teknik örgütün, yani ideal tip bürokrasinin varlığı gereklidir.

Bürokrasi, etkin ve etkili bir çalışma düzeniyle rutin işleri hızlı ve gerektiği gibi yerine getirme becerisi gösterir ve kapitalist ussallık, verimlilik esası üstüne kurulmuş olan bir örgütlenme biçimidir. Nitekim Weber bürokratikleşmenin, doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik gibi özelliklerine dikkat çekerek diğer yönetim biçimlerine üstünlüğünü vurgulamakta ve bu niteliklerin aslında kapitalist piyasa ekonomisi tarafından talep edildiğini ve büyük kapitalist işletmelerin de katı bürokratik örgütlenme örnekleri olduğunu ifade etmektedir (Weber, 1996: 308 ve 309). Bu nedenle bürokrasi sadece modern devlete özgü bir yapılanma değildir, aynı zamanda büyük çaplı şirketlerde ve siyasi, dini, askeri kurumlarda da bulunmaktadır. Bu kapsamda Weber'e göre bürokrasi hem devlette hem de özel sektörde ortaya çıkan en etkin örgütlenme biçimidir. Toplulukların belirli bir düzenleri vardır ve insanlar, böyle bir düzen içinde olmadan bir arada bulduklarında ortaya bir kaos ortamı çıkmaktadır. Bürokrasi, böyle bir

olumsuz sonucu önlemek için gerekli araçtır. Bu nedenle modern devletteki bürokratik örgütlenme siyasal rejimin niteliğinden bağımsızdır ve akla ve yasalara dayanmaktadır.

Bu genel çerçeve içinde kalarak Weber kapitalist sistemde ideal bürokratik örgütlenmenin yapısını ve işleyiş ilkelerini, modern bürokrasinin öze ve şekle ilişkin niteliklerini ortaya koymuştur. Buna göre (Weber, 1996: 290-292); bürokratik otorite kurallara bağlanmıştır; bu kapsamda resmi görevler belirlenmiş, bu görevlerin yerine getirilmesinde kullanılacak şiddet araçlarına ilişkin kurallar konmuş ve yetkilerin kullanım sınırları önceden tanımlanmıştır; üstün astı denetlemesini sağlayacak şekilde hiyerarşik yapılanmaya gidilmiş, hiyerarşik yetkiler ilkesi hayata geçirilmiştir; bürokrasi dosyalara, yazılı belgelere dayanmaktadır; bürokrasinin etkin çalışabilmesi için uzmanlaşması, dolayısıyla memurların uzmanlık eğitimi almış olması gerekmektedir.

Bu özellikler modernleşmenin ve ussallaşmanın gereğidir ve yasal-ussal bürokrasiyi geleneksel yönetim bürokrasisinden farklılaşmaktadır. Kapitalist devlet bürokrasisinde memuriyet bir meslek haline dönüştürülmüş ve geleneksel yönetimdeki kul olma anlayışı yerini işlevsel amaçlara bağlılık ile değiştirmiştir. Memurluk kurumu -bütün unsurlarıyla- yazılı kurallarla düzenlenmiş, keyfilik ortadan kaldırılmış ve yetkiler de yasalarla sınırlandırılmıştır. Memuriyete girme, yükselme ve görevden alınma koşulları yasalarla belirlenmiş, memurların ekonomik hakları düzenlenmiştir. Ciddi bir iş güvenliği sağlanmış ve bürokraside alınan kararların şekil olarak yasal prosedüre uygun olması halinde bürokratların bu kararların sonuçlarından sorumlu tutulmaması ilkesi getirilmiştir. Modern bir toplulukta, toplumsal hedeflere ulaşılması ancak uzmanlaşmış bürokrasi sayesinde mümkün olabilecektir. Memurların kişisel konumunu belirlerken Weber, bürokraside görev alanlara belirli bir itibar ve statü veren ve dışarıdan yönelecek tehlikelere karşı koruyan bir anlayışı ortaya koymuştur. Atamayla gelen görevlilerin, atanmalarında ve ilerlemelerinde kişisel niteliklerinin ön plana çıkmış olması ihtimalini daha yüksek bularak seçimlere gelenlere kıyasla daha doğru ve duyarlı görev yapabileceğine inanmış, seçimle iş başına gelme halinde ise niteliksiz kişilerin göreve getirilmeleri olasılığını vurgulamış ve bu durumun, görevlilerin uzman olmasını, bürokrasinin düzgün çalışmasını tehlikeye sokacağını ve hiyerarşiye bağlılığı azaltacağını savunmuştur (Weber, 1996: 295-301).

Weber -çizdiği bu çerçeveden de anlaşılacağı üzere- yaşadığı dönem itibarıyla gördüğü eksiklikleri gidermeye ve devletin yönetim aygıtını hem kayırmacılıktan ve keyfilikten kurtararak kariyer ve liyakate dayandırmaya çalışmakta, sahip oldukları teknik bilgiler nedeniyle uzman olduğunu belirttiği bürokratların daha

verimli çalışmalarının temellerini atmaktadır. Öte yandan, yasalarla belirlenmiş kurallara uyma zorunluluğu getirilmesi ve yetkilerin sınırlandırılmış olması, Weber'in memurlardan beklentisinin sadece kendilerine verilen görevleri yapmaktan ibaret olduğunu ve yaratıcılık kullanma ve sorun çözme yeteneğini geliştirmeleri ile ilgili bir kaygısı bulunmadığını göstermektedir. Bu durum bir bakıma insani değerlerin de ortadan kalkması ve böyle bir örgütte yaşam boyu görev yapan bir insanın "demir kafes" içinde yaşatılması, bir şekilde yabancılaşması anlamına gelmektedir.

Weber bir yandan bürokrasinin belirli bir düzene ve yasal güvenceye kavuşturulmasını ve böylece patronaj sisteminde olduğu gibi kamusal israflara, düzensizliklere ve teknik verimsizliklere yol açmasına engel olunmasını isterken diğer yandan bir yönetici kastı oluşması tehlikesine de dikkat çekmektedir. Bütün çalışma sistematığı açıkça belirlenmiş büyük bir makineyi andıran bir düzende ve katı kurallar altında çalışmasını öngören Weber'in amacı, bürokratların bir şekilde toplumsal bir güç odağı haline dönüşmesi ve iktidarı siyasetçilerle paylaşması tehlikesinin önlenmesidir. Tehlikenin özü, eğitilmiş, uzmanlaşmış ve yasal güvenceye kavuşmuş bürokrasinin, idari işlevlerinin giderek artması ve halktan uzaklaşması sonucunda demokratik sistemin işleyişine bir tür engel oluşturabilmesidir. Meşru güç kullanma aracı olma özelliğine sahip bir iktidar aracı olmasının yanı sıra bilgi ve deneyim gerektiren görevlerin yerine getirilmesini sağladığından, siyasetçilerin, konularında uzman olan bürokratları yeterince denetleyememesi ve bürokratların da siyasal kararların alınması ve uygulanmasında daha önemli bir güç haline dönmeleri olasılığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Weber bürokrasi ile siyaset arasında bir denge arayışındadır. Nitekim bürokrasi kuramı da bu tür bir denge arayışının yansımalarını bünyesinde barındırmaktadır. Dengenin sağlanması demek bürokrasinin baskılanması demek olmayıp denge, ilişkinin şekli ve yetkilerin önceden belirlenmesi sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Weber'e göre bürokrasi sadece bir teknik araçtan ibarettir; politika belirleyen ve politik sorumluluğa sahip olan bir kurum durumuna gelmemelidir (Gerth ve Mills, 1996: 83). Bu, yönetim-siyaset ayrılığını kabul eden bir bürokrasi yaklaşımıdır. Weber, bürokrasi-demokrasi ilişkisine kapitalist devlet işleyişi açısından bakmakta, kapitalist toplumun gerçekleşmesini sağlayacak ussal bir örgütlenme biçimi olarak bürokrasiyi kaçınılmaz görmekte ancak bu aygıtı siyasal sisteminin yozlaşmasına karşı korumakta ve bütün bürokratik işleyişte verimlilik ilkesini temel almaktadır.

Bürokratikleşme sayesinde görevler nesnel biçimde ve "uzmanlaşmaya" dayanarak yürütülmekte, yönetsel işler "hesaplanabilir kurallara" dayandırılmakta

ve kişisellikten uzaklaştırılmaktadır. Weber'e göre bu özelliklerin yanı sıra bürokrasinin "kapitalizme çok uygun gelen özgül niteliği", yani ne denli insanlıktan uzaklaşırsa o denli kusursuz hale gelmesi, sevgi, nefret gibi kişisel nitelikte ve ussal olmayan özelliklerden arınması bürokrasinin özel erdemidir (Weber, 1996: 309 ve 310).

Bütün bu açıklamalar ışığında Weber'in çerçevesini çizdiği yasal-ussal bürokrasinin endüstrileşmiş-kapitalist bir sosyal yapı için kurgulanmış ve tutarlı bir model olduğu görülmektedir. Bu niteliğiyle de yasal-ussal bürokrasi kuramı, belirli bir dönem için Batıda egemen kapitalist bürokrasi kuramı olarak kalmıştır.

Ludwig Von Mises

Weber ile çok yakın tarihlerde dünyaya gelmiş olan Mises'in yaşamı ve akademik serüveni ise bir hayli farklıdır. 1881 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olan Polonya'nın Lemberg kentinde dünyaya gelen Mises'in bir inşaat mühendisi olan babası tren şirketlerinde çalışmıştır. Annesi ise tüccar bir aileden gelen dindar ve disiplinli bir insandır⁴.

Viyana'daki orta ve lise öğrenimi boyunca okuduğu klasikler ve Yunan düşünürlerin yapıtları, sahip olduğu liberal fikirlerinin gelişmesi üzerinde etkili olmuştur. Mises çok sayıda yabancı dile de orta ve lise öğrenimi sayesinde aşina olmuş, Latince, Kiril, Yunanca, İbranice yazıları okuyabilmiş ve anadili Almanca haricinde Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. Mises'in düşünsel gelişiminde yaşadığı dönemdeki Viyana'nın özgürlükçü sosyal-kültürel ortamı, akademik çevresindeki tartışmalar ve ailesinin toplumsal konumu etkili olmuştur.

Mises'in gençlik yıllarında Almanca konuşulan ülkelerde gözde olan iki büyük akademik okul bulunmaktadır: Tarihçi ve İktisatçı Okulları. Mises, 1900 yılında girdiği Viyana Üniversitesinde önce Tarihçi Okula mensup, iktisat tarihçisi Karl Grünberg'ten dersler almış, hocası gibi devletçi yaklaşımı benimsemiş, hatta doktora tezini de bu yaklaşım çerçevesinde Galiçyalı köylülerin serflikten kurtuluşu üzerine yazmıştır. Bu dönemde Marx'ın öğretilerine karşı olmakla birlikte devletçi ve sol eğilimli görüşlere sahiptir. İşçilerin durumunu düzeltmek konusunda piyasa ekonomisinin devlet müdahalelerinden daha yararlı olduğunu keşfettiği dönemde ise Tarihçi Okula eleştiriler getirmeye başlamıştır.

4 Mises'in hayatı hakkındaki bilgiler başkaca bir atıfta bulunulmadıkça aşağıdan kaynaklardan alınmıştır; İmre A.Gülçin, Avusturya Okulu İçinde Ludwig Von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı, 2006, <http://mises.org/etexts/imre.pdf>, Hazlitt, Henry, The Critics of Keynesian Economics, 1995, www.mises.org/books/critics.pdf

Mises, Avusturya İktisat Okulu kurucusu ve tam bir liberal kapitalist olan Menger'den çok ciddi biçimde etkilenmiş ve bu Okula yaklaşmıştır. Bu tercih Mises'in bütün yaşamı ve eserlerinde etkili olmuştur. Tarihçi Okula karşı yöntem tartışması yapan Menger, Mises'in ifadesiyle; "Büyük Prusya'nın Reich'in öğretim kürsülerinden yayılan ve dünyayı zehirleyen yıkıcı düşünce akımlarına karşı..." yazıları olan büyük bir düşündürüdür. Viyana Üniversitesi'nde geçirdiği süreçte en büyük etkiyi ise Menger'in yetiştirdiği, Avusturya İktisat Okulu'nun önemli akademisyenlerinden Böhm-Bawerk yapmış, aynı zamanda Wieser'den de iktisat ve hukuk dersleri almıştır.

Düşüncelerinin belirginleşmesinde, yaşadığı dönemde Tarihçi Okulun akademik alandaki hakimiyetine ve sosyalist fikirlerin yükselişte olmasına karşın, Mises'in diğer Musevi akademisyenlerin tersine liberal cephede yer almasının ve bu sebeple akademik kariyer yapmada zorluklar çekmiş olmasının da etkili olduğu görülmektedir.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde en önemli çalışması "Para ve Kredi Teorisi" adlı eseridir. Mises daha sonra Viyana Üniversitesinde iktisat profesörü olarak görev yapmış, Avusturya İktisat Okulu üyeleri ve Schumpeter'in de içinde olduğu ünlü akademisyenlerle çalışma olanağı bulmuştur.

Mises, bürokraside bir görev almamış ancak özel sektör için uzunca bir süre çalışmış, mahkeme katipliği ve Viyana Kız Ticaret Akademisinde hocalık yapmış, çok uzun yıllar ise Viyana Ticaret Odası için çalışmıştır. Bu dönemde Avusturya Hükümetinin baş iktisat danışmanlığına getirilmiş ve iktisat politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkili olmuştur (İmre, 2006).

Yaşamının sonraki evresinde Mises için zor bir süreç başlamış, Hitler'in 1934 yılında iktidara gelmesiyle Cenevre'ye yerleşmiş ve burada uluslararası ilişkiler alanında profesörlük yapmıştır. Savaş nedeniyle Avrupa'dan ayrılışı ve ABD'ne gidişi ise 1940 yılında gerçekleşmiştir. Burada çeşitli üniversitelerde ekonomi dersleri vermiş, etrafına yaydığı liberalizm fikirleri ile çok sayıda liberal Amerikan düşünürün yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Weber'le karşılaştırıldığında hayli uzun bir ömür süren Mises, 1973 yılındaki vefatına kadar bugün dahi liberal çevrelerde büyük bir itibar gören çok sayıda eseri kaleme almıştır. Bunlardan sadece Para ve Kredi Teorisi 1912 yılında, Weber'in sağlığında yayınlanmıştır. Diğer bazı eserleri şunlardır; Sosyalizm; Ekonomik ve Sosyolojik Bir Analiz (1922), İnsan Eylemi (1949), Müdahaleciliğin Eleştirisi (1929), Bürokrasi (1944) ve Anti-Kapitalist Zihniyet (1956).

Mises ve Bürokrasi

Mises'in bürokrasi hakkındaki değerlendirmelerini doğru biçimde açıklayabilmek için diğer toplumsal olgularla ilgili görüşlerini de irdelemek gerekmektedir. Böylelikle, "Bürokrasi" isimli kitabında vardığı sonuçlar daha rahatlıkla anlaşılabilir.

Mises, Avusturya İktisat Okulunun⁵ üyesi ve kuramcılarındandır. Okulun (Viyana Okulu veya Psikolojik Okul olarak da bilinir) kurucusu olarak kabul edilen Carl Menger 1871 yılında yayınlanan "Ekonomi Biliminin Temelleri" isimli çalışmasında kendine özgü bir iktisadi yaklaşımı ortaya koymuştur. Bu çalışmada geleneksel öğretilerden farklı olarak bir malın değerini üretim faktörlerinin faaliyetlerinin bir karşılığı olarak değil, tüketicilerin tercih ve isteklerini karşılarken elde ettikleri tatminin karşılığı olarak ele almış ve "marjinal fayda" ilkesini geliştirmiştir. Tarihçi Okulla hararetli bir tartışma içine giren ve bu sayede ünü yayılan Menger'in çalışmaları, öğrencileri Wieser ve Böhm-Bawerk tarafından geliştirilmiş, özellikle değer ve faydaya ilişkin düşünceleri ve sübjektif değer teorisi başka taraftarlar da bulmuştur. Menger, ekonomik değer sübjektif fayda yaklaşımıyla belirlenebileceğini ve bunun da tüketicilerin isteklerine, arzularına bağlı olduğunu öne sürmüştür. Böhm-Bawerk faiz konusunda klasik kuramları ve ayrıca Marksist kuramın artık değer kavramını şiddetle eleştirmiş, Menger'in sübjektif değer teorisini yaymaya devam etmiştir. Mises, Böhm-Bawerk'in öğrencisi ve Avusturya İktisat Okulu'nun bir üyesi olarak Okulun bir sonraki kuşağında çok önemli bir yere oturmaktadır. Özellikle Avusturya Ticaret Odasında verdiği seminerler sayesinde pek çok bilim adamının yetişmesinde etkili olmuş, bu dönemde ayrıca Hayek de Okulun önemli bir ismi olarak belirlemeye başlamıştır. Okul, Mises ve yetiştirdiği iktisatçıların Viyana'dan ayrılmasıyla artık bu şehirdeki merkezini kaybetmiştir. Avusturya İktisat Okulu'nun, Mises'in düşüncelerini etkileyen ve kendisinin de katkısının bulunduğu ilkeleri arasında; metodolojik bireycilik (iktisadi olay, karar ve tercihleri anlamak için birey davranışlarına bakılması), metodolojik sübjektivizm; (davranışların, bilgi, inanç ve değerlere göre anlaşılması), marjinalizm (bireylerin tüketim kararını verirken yapacakları küçük değişikliklerin önemli olması), azalan marjinal fayda ve fırsat maliyeti, üretim ve tüketimin zaman yapısı yer almaktadır. Metodolojik sübjektivizm gereği sosyal bilimlerin insanlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olduğu ve dolayısıyla da pozitif bilimlerden ayrı olduğu göz önüne alınarak, sosyal bilimlerde objektif bir değer yargısı yerine insanların bilgilerine, zeka düzeyine, ilgi alanlarına göre değişen değer yargıları olduğu kabul edilmektedir.

5 Avusturya İktisat Okuluna ilişkin bu paragrafta yer alan bilgiler aşağıdaki kaynaktan derlenmiştir; Kirzner, Israel M., Avusturya İktisat Okulu, Çev: Coşkun Can Aktan, "Yeni İktisat Okulları", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s:191-206.

Görüleceği üzere Avusturya İktisat Okulu için birey tercihleri mal ve hizmetlerin değerlerinin temel belirleyicisi durumundadır. Böylelikle iktisadi değer objektif ölçütler yerine sübjektif değerlendirmeler tarafından belirlenmiş olur. Bu metodolojik bireycilik anlayışı insan davranışlarını ön plana çıkaran bir anlayıştır ve bu durum anlaşılmadan ekonomiyi açıklamak mümkün değildir. Bu bağlamda Avusturya İktisat Okulu düşüncesi piyasa ekonomisini savunmakla birlikte klasik iktisadi yaklaşımdan farklılaşmakta, tam rekabet modeli, genel denge ve makro ekonomik göstergeler gibi kavramlarla ilgilenmemekte, planlı ekonomi fikrine karşı ısrarla piyasa ekonomisinin üstünlüğünü savunmaktadır. En ünlü temsilcileri Mises ve Hayek aracılığıyla yayılan görüşleri içinde bireyin eylemlerini temel alan bir iktisadi kuram oluşturma çabası önemli bir yer tutmaktadır.

Hayek, örneğin, sosyal refah devletine, devletin dağıtıcılık fonksiyonu üstlenmesi ve ekonomiye müdahil olması bağlamında karşı çıkmakta, bu fonksiyonlarla sosyalizm arasında paralellik kurmaktadır. 1944 yılında yayımlanan “Kölelik Yolu” isimli kitabında da bir kölelik düzeni olarak tanımladığı totalitarizmin, sosyalizmin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu açıklamakta, çözüm olarak devlet müdahaleciliğinin karşısında piyasa ekonomisini sunmaktadır (Hayek, 2004). Piyasanın kendi işleyişinde doğal olarak mal ve hizmet üretim ve dağılımında ussallığı sağlayacağı buna karşın merkezi plancılığın eksik bilgi nedeniyle kabul edilemeyeceğini savunan Hayek, devleti, hukuku uygulamakla görevli saymaktadır.

Avusturya İktisat Okulunun görüşleri uzunca bir dönem fazla yaygınlaşmamış, özellikle devlet müdahaleciliğine karşı fikirleri Keynesci iktisadın rağbet görmesiyle iyiden iyiye geri plana düşmüştür. Okul içinde önemli bir isim olan Mises’in görüşleri 1970 sonrasının egemen liberal ekonomi politikalarıyla paralellik göstermiştir.

Mises, Okulun görüşleriyle paralel biçimde bir sübjektivisttir ve doğa bilimleriyle insanı analiz konusu yapan bilimlerin aynı şekilde değerlendirilemeyeceğini, sosyal bilimlerin tarih ve teori ayrılığı içinde ele almak gerektiğini öne sürmektedir. Tarih, meydana gelen olayların o an için nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya yarasa da buradan yola çıkılarak kuram üretmek mümkün değildir. Dolayısıyla, “tarihçi” anlayışa karşı çıkmaktadır.

Mises’in kuramlaştırdığı “insan eylemi” (Praxeology), insanların her zaman kendi ihtiyaçlarını tatmin etmek yönünde eylemde buldukları ana fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla insan eylemi ussaldır. Bu şekilde hareket ederek insanlar aslında diğerlerinin de ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı

olmaktadırlar. Mises'e göre bireylerin ussal (amaçlı-bilinçli) eylemleri ve kararları kendilerinin gereksinimlerini karşılamanın yanı sıra toplumsal bir etki de yaratmaktadır. Bireysel tercihleri temel alan, işbirliği ve rekabete, serbest ticarete ve üretim araçlarının özel mülkiyetine izin veren piyasa ekonomisinin, bu özellikleri barındırmayan sosyalist sisteme açık bir üstünlüğü bulunmaktadır.

Üretimin planlanması için gerekli olan bilgi, piyasa fiyatlarıdır. Piyasa fiyatlarını kullanarak maliyet ve gelir hesaplanabilir. Buna karşın piyasa sisteminin olmadığı yerde, sosyalist sistemde, üretim araçlarına devlet sahip olduğu için piyasa fiyatları hesaplanamaz. Bu nedenle Mises sosyalist planlamayı "planlanmış kaos" olarak nitelirmektedir (İmre, 2006).

"Bürokrasi" isimli kitabında, devletin ekonomik alandaki herhangi bir faaliyetine, bu alana müdahalesine ve dolayısıyla da bürokrasiye itiraz ederken temel dayanak noktası hesaplama (muhasabe) kavramı üzerine oturmuştur. Üretim faktörlerinin özel girişime ait olduğu bir ekonomik yapıda iktisadi hesaplama yapılabilir ancak bireylerin tükettikleri malları değerlendirme olanaklarının bulunmadığı durumlarda hesaplama yapılamaz ve dolayısıyla da maliyeti bilinemez. Bu durumda üretilen mal ve hizmetler için iktisadi anlamda etkinlik-verimlilik sağlanamayacaktır.

Mises bürokrasinin en düşük seviyede tutulması gerekliliğini savunmaktadır. Başka bir anlatımla devlet müdahalesi, fikri ve mülkiyet haklarının korunması ve insanların can ve mal güvenliğinin sağlanması gibi birkaç istisnai alanla sınırlı kalmalıdır. Bu bağlamda Mises, bürokrasi kavramına örgütsel değil toplumsal açıdan yaklaşır. Bu yaklaşımla sınırlı devlet, toplumdaki bireyler arasında işbirliğinin artırılması ve barışçıl bir ortamın sağlanması görevlerini yerine getirirken kaynak bölüşümünde müdahil olan devlet karmaşa ve yıkım getirir (Carnis, 2005). Mises, 'bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler' felsefesine inanan ve özel mülkiyetin sınırlandırılmasına karşı çıkan bir anlayışa sahiptir. Oysa sosyalist düzen, devletin ekonomik yaşama müdahil olduğu, merkezi bir planlamanın üretim kararlarının belirlenmesinde etkili olduğu bir siyasi sistem olarak mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesine olanak tanımamaktadır. Dolayısıyla insana özgü işleyişin doğal akışına aykırıdır ve eninde sonunda yıkılacaktır. Devlet müdahaleciliğinin ekonomik açıdan yıkıcı etkilerinin yanı sıra toplumsal ve siyasi sonuçları bulunmaktadır. Bürokrasi, yaratıcılığı yok eder, bürokratik yönetim tarzı insan zihninin de bürokratikleşmesine yol açar ve bireysel tercihler bu durumdan etkilenir (Carnis, 2005).

Mises çevresinde yer alan çeşitli düşünür ve akademisyenler de bürokrasi ile sosyalizm ilişkisi düşüncesini ortaya koymaktadırlar. Hatta, bir adım daha öteye

giderek, bütün yıkıcı etkileri gösterdiklerini öne sürdükleri sosyalizm ile Weber'in ideal tip bürokrasisini özdeşleştirmektedirler. Avusturya İktisat Okulu liberallerine göre bürokratik yönetim, devlet müdahalesi içermesinden dolayı sosyalist bir sistemdir ve bu bağlamda Weberci ideal tip bürokrasinin Rusya sosyalizminden bir farkı bulunmamaktadır (Hoppe, 1989).

Mises'in bürokrasi yaklaşımı neoliberal düşünce akımıyla belirli noktalarda uyuşmaktadır. Buna karşın aralarındaki kimi benzerliklere rağmen Kamu Tercihi Okulu yaklaşımından birçok noktada farklılaşmaktadır. Her ne kadar Niskanen ve Mises bürokrasinin iyi işlemediği düşüncesinde uzlaşmalar da bunun nedenleri, sonuçları ve çözümü konusunda aralarında aykırılıklar bulunmaktadır. Bürokratik yönetimin açıklanması konusunda Niskanen daha çok bürokrat davranışlarına odaklanmakla beraber Mises analizinde devlet müdahalesi olgusunu ön plana almaktadır. Devlet müdahalesinin varlığı toplumu sosyalist bir sisteme götürür ve bu sorunu çözenin tek kesin yolu müdahaleciliğin belli bir aşamada kendi kendisini yok etmesidir. Mises'e göre kapitalizm ve sosyalizm arasında başka bir seçenek bulunmamaktadır ve hatta sosyalizm de hataları, kötülükleri içinde barındırdığı için tek bir uygun ve yaşayabilir çözüm kapitalizmdir (Carnis, 2005).

Bütün bu nedenlerle Mises, bürokrasi ve bürokrat tabirlerinin, kimi kurumlar ve işlemler hakkında hakaretle karışık bir eleştiri yapmak isteyenlerce kullanıldığını ve herkesin bürokrasinin gerçekten kötü bir şey olduğu ve dünya yüzünden kalkması gerektiği kanaatinde olduğunu belirtmektedir (Mises, 2000: 2). Gerçekten de Mises açısından bürokrasinin olumsuz bir sistem olduğuna ve toplumu mahvedeceğine hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Mises bürokrasi sistemini demokrasiye ve liberalizme bütünüyle aykırı bularak serbest girişim ve mülkiyete karşı gösterdiği düşmanlığa dikkat çekmekte, bürokrasinin, işlerin sevk ve idaresini felce uğrattığını, çalışma randımanını düşürdüğünü, neden olduğu şuarsuz israf ile milli serveti heba ettiğini belirtmekte ve uyum ve birlikten yoksun olmasından ötürü üretim ve dağıtım aksaklıkları ortaya çıkardığını, böylece fakirlik ve sefaleti artırdığını açıklamaktadır (Mises, 2000: 7). Mises'in bürokrasi ile özdeşleştirdiği devlet müdahaleciliği (dolayısıyla sosyalizm) bu açıdan büyük bir baskı aygıtıdır ve özgürlüğe, şahsi teşebbüse ve bireysel sorumluluğa dayanmak yerine vatandaşı emirlere uymaya zorunlu birer kul haline getiren, otoriteye dayanan totaliter bir rejimdir.

Çalışmaları ve düşünceleri bir arada değerlendirildiğinde görülen odur ki Mises bürokrasi ile devleti, devlet müdahaleciliğini kastetmekte ve bu kavramları da ideolojik yaklaşımı paralelinde her zaman olumsuz bir anlam yükleyerek kullanmaktadır.

Mises ve Weber Arasındaki Yöntem ve Yaklaşım Farkları

Weber ve Mises'in yaşamları, akademik birikimleri ve eserlerinin değerlendirilmesinden, çok farklı yaklaşımlara sahip oldukları ve sınırlı kimi konularda uzlaşmalarına karşın hem kuram oluşturma ve analiz yapma yöntemleri hem de iktisadi, devleti ve bürokrasiyi algılama biçimleri açısından aralarında çok ciddi farklar bulunduğu anlaşılmaktadır.

Her iki düşünür'e göre de bürokrasi "modern" bir olgudur. Mises de Weber de kapitalist sistemi benimsemektedirler, "ussallık" arayışı içindedirler ve her ikisi de aralarında nitelik açısından fark bulunmakla birlikte bürokratik yönetimin olumsuzluklarına dikkat çekmişlerdir.

Weber, tarihsel ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı modern –kapitalist-yapılanmanın bir ürünü olarak gördüğü ve bir kez kurulduktan sonra geri döndürülemeyeceğini açıkladığı bürokrasiyi, çalışmalarında çok ayrıntılı şekilde ele almıştır. Oysa Mises'in bütünlüklü bir bürokrasi kuramı bulunmamaktadır, bulunması da beklenmemelidir. Mises, bürokrasi ile devlet (müdahalecilik) arasında kurduğu paralellik ile konuyu sosyal bir sorun olarak ele almıştır. Yaklaşımı, Weber gibi bürokratik yönetimi idealleştirerek kural ve ilkelerini belirlemek üzerine değil, iktisadi felsefesine koşut biçimde devlet müdahaleciliğinin aracı olarak gördüğü bürokrasinin kaçınılması gereken bir olgu olduğunu ve ne kadar küçük olursa toplum için o kadar yararlı olacağını ortaya koymak üzerine kuruludur.

Yöntem Farkı

Weber toplumsal gerçeği anlamamıza yardımcı olan sosyolojik analizleri, gerçekliğin birer soyutlaması olarak görmektedir. Toplumsal yaşamın pek çok alanı ile ilgili bilimsel çalışmalar yürütürken bürokrasi sorununu da kendi metodolojisi içinde bütünlüklü bir yaklaşım olarak ortaya koymaktadır. İktisadi ve modern devlete ilişkin bürokrasi olgusunu açıklarken "ideal tipler"lerden yararlanmayı tercih etmektedir. İdeal tipler, toplumsal olguların çözümlemesinde, açıklanacak konuyu sembolize eden varsayımlardır. Genel yapıları göz önüne sermek, karşılaştırmalar ve nedensel açıklamalar yapmak amacıyla kullanılan ideal tipler, tarihsel gerçeklerin genel ve anlaşılır biçimde yeniden kuruluşu olduklarından (Aron, 2000: 412) Weber'in sosyolojik çözümlemeleri açısından oldukça elverişli araçlardır. Weber'in 'Ekonomi ve Toplum' çalışması ideal tipler ve onların uygulanabilirliğini gösteren tarihsel örneklerin birbirlerini takip etmesi biçimindedir (Anderson, 2004). Ekonomi sosyolojisi, hukuk sosyolojisi ve siyaset sosyolojisi içeren bu çalışmanın konusu bir bakıma evrensel tarihtir (Aron, 2000: 434).

Buna karşın Mises çözümlerinde ideal tipler yerine kişisel tatminini sağlamaya çalışan insanı, bireysel aktörü kullanır (İmre, 2006). Mises'e göre ideal tipler bilimsel kavramlar değildir. Weber'in insan davranışını ussal olanlar ve olmayanlar biçiminde iki gruba ayırmasına karşın Mises bütün insan davranışlarını aynı biçimde ele almaktadır ve bunu da insan eylemi mantığı anlamına gelecek şekilde kuramlaştırdığı ve sosyolojiden ayrı olduğunu kabul ettiği "Praxeology" kuramı ile açıklamaktadır (İmre, 2006).

Weber, "tarihçi" anlayışı çerçevesinde, sosyal-iktisadi olayların analizinde belirli bir zaman ve mekân bağlamında çözümler yapılmasını öngörmekte ve tarihi işin içine katmadan bir kuram oluşturulamayacağı anlayışından yola çıkmaktadır. Mises, buna karşın, tarihin heterojen bir yapıya sahip olduğu ve hep akan zaman içinde gerçekleştiği kabulünden yola çıkmakta, herhangi bir kuramın tarih ile test edilemeyeceğini ve bu ikisinin ayrı kategoriler oluşturduğunu öne sürmekte, bu nedenle teorik bilginin tarihte gerçekleşmiş olaylara uygulanmasını ve neden-sonuç ilişkilerinin araştırılmasını önermektedir (İmre, 2006).

Diğer Avusturya İktisat Okulu düşünürleri gibi Mises de ekonomik davranışı, insan eyleminin odağına oturtmakta ve bir anlamda insan eyleminin kuramını yapmakta, bürokrasi hakkındaki değerlendirmelerini de bu kavram üzerine inşa etmektedir. Weber'in de dahil olduğu tarihçi düşünce üyeleri ise ekonomik davranış şeklini insan davranışının farklı şekillerinden sadece biri olarak görmekte, bu kapsamda çalışmalarını genel olarak 'modernlik' başlığı altında olmak üzere hukuk, bürokrasi ve din gibi konuları da kapsayacak şekilde çeşitlendirmektedirler.

Mises'in yaklaşımı bireycidir ve toplumu bireysel eylemlerin sonucu olarak değerlendirmektedir. Toplumsal ve iktisadi olayları insan eylemlerinin karşılıklı ilişkileri bağlamında ele alan Mises, toplumsal düzenin temelinde çatışma yerine tatminlerini artırmak isteyen insanların bilinçli eylemleri olduğunu öne sürmektedir. O halde bürokrasi de insan eyleminin bir sonucudur. Weber'in ileri sürdüğü üzere bürokrasi toplumsal gelişmenin tarihsel bir aşaması veya geçmişten miras olarak bugüne aktarılan bir yapılanma olmaktan ziyade insan aklının-tercihlerinin bir sonucudur ve bu tercih, örgütleri yönetme konusundaki iki farklı yöntem arasında, kâr veya bürokratik yönetim arasında yapılmaktadır (Anderson, 2004). Dolayısıyla, ekonomik davranış şeklinin nasıl algılandığı ve sosyoloji çalışmalarında nasıl kullanıldığı ile ilgili olarak Mises ve Weber arasında önemli bir fark bulunmaktadır (Anderson, 2004). Bu noktadan hareketle Mises'in yönetim türleri arasında bir ayırım yaptığı ve kâr hedefli yönetimle bürokratik yönetimi karşı cephelere oturttuğu görülmektedir. Mises'in yaklaşımının uzantısı, özgürlükçü yönetim karşısında totalitarizm veya bireycilik karşısında kolektivizmdir. Oysa

Weber bürokrasiye modern toplum yaşamının zorunlu bir örgütü olarak bakmakta ve gelişmiş bir demokrasiyle ilintili görmektedir.

Yaklaşım Farkı

Weber'e göre kapitalizm, ekonominin bürokratikleşmesini doğurmuştur ve bürokrasi etkinlik açısından ideal bir örgütü işaret etmektedir. Bürokrasi, toplumsal örgütlenme yapısının gelenekselden moderne doğru gidişinde en son ulaştığı noktadır. Bu kapsamda kaçınılmazdır, kalıcı niteliktedir, yok edilemez ve sadece devlete özgü bir örgütlenme değildir. Bürokrasi hiyerarşik düzen, yasallık, keyfilikten uzaklık gibi özelliklere sahiptir. Bu nedenle Weber'e göre bürokratlardan şikayetçi olanların bu konuda yapabilecekleri de sınırlıdır ve bürokratları yenileri ile değiştirmekten öteye ülke idaresinde çok büyük bir yenilik yapamazlar. Mises açısından ise Weber'in düşündüğünün tersine, bürokrasi kaçınılmaz değildir. İnsanlar bu yönetimi rekabetten ve işbirliğinden çekindikleri ve risk almaktan korktukları için tercih etmektedirler.

Weber, bürokratik örgütlenmenin ilkelerini yasallık ve ussallık temeli üzerine inşa etmiştir. Bürokratik örgütlerdeki hiyerarşik yapılanma sayesinde, ussal kural ve politikalar ile belirlenmiş ve birbirlerinden farklı düzeyde yetki alanları bulunması, piramitsel yapılanmanın sonucu olarak üst düzeylere çıkıldıkça yöneticilerin daha eğitilmiş ve yetkin olması, ast-üst ilişkilerinin yazılı kurallara ve dosyalara bağlı olması ve keyfiliğin ortadan kaldırılması gibi bütün ilkeler sayesinde Weber'e göre bürokrasi etkindir, ussaldır ve doğal olarak da toplum üzerinde olumlu etkilere sahip, toplumun yararına bir yönetim tarzıdır.

Mises ise Weber'in aksine kurallara uymakla bürokraside etkinliğin sağlanmasının mümkün olmadığına, bu durumda yenilik yapılamayacağına ve yaratıcılığın ortadan kalkacağına inanmaktadır. Bürokratik yönetim ile kâr esaslı yönetimler arasında önemli bir fark vardır. Bu fark ekonomik hesaplama (muhasabe) kavramına indirgenebilir. Bürokrasinin sağladığı hizmetin piyasada belirlenmiş bir değerinin olmaması ve maliyetinin hesaplanamaması, yapılan işlemin sonucunun değerlendirilememesine yol açmaktadır. Böyle olunca bürokrasi tarafından sunulan hizmetin ancak sübjektif değeri bilinebilmekte, maddi-parasal-maliyeti belirlenememektedir. Bu nedenle de Mises açısından bürokratik yönetim kesinlikle ussal değildir, aksine hesaplama olanak tanımayan bir sistem olarak yıkıcı, toplumsal yapıyı bozucu, gelişmeyi ve özgürlükleri kısıtlayıcı etkiler göstermektedir.

İnsan eylemi tercihlere ve bu tercihler sonucunda yapılan seçimlere dayanmaktadır. Eğer tercih edecek seçenek yoksa insan eylemi de söz konusu

olmamaktadır. Tercihler sübjektiftir ve rakamlarla ölçülemez. İnsan eylemine uygun olan ekonomik yaklaşım tercihlere olanak sağlayan yaklaşımdır. Planlamacılık ve devlet müdahaleleri ise insanın tercihte bulunma durumunu ortadan kaldırmaktadır ve insan eylemine aykırıdır. Mises'in ana hatlarıyla bu şekilde açıklanabilecek olan düşüncesi, klasik iktisat öğretisi çerçevesinde "sınırlı devlet" ve "piyasanın hakimiyeti" kavramlarıyla uyum göstermektedir. Devlet müdahaleleri, piyasaya işlerlik kazandırmak üzere sadece ulusal savunma, iç güvenlik ve adalet hizmetleri gibi sınırlı konularda kalırsa devlet ve bürokrasi işlevsel olabilecektir, belirlenmiş alanlar dışındaki devlet müdahaleleri kabul edilmez niteliktedir çünkü devletin toplumsal yaşama, hele de ekonomik alana müdahaleleri insan eylemine, toplumsal ahengin gerçekleşmesine engel olmaktadır.

Weber ise Mises'in aksine merkezi ve güçlü bir devletten yanadır. Weber'in bürokrasi modelinde oluşturma çabası içinde olduğu yetkin örgütlenme modeli, yaşadığı dönemdeki Almanya için, ülke içinde egemenliği mutlak ve dışarıda, dünya siyasetinde söz sahibi olan kuvvetli bir ulus devlete hizmet edebilecek bir örgütlenmeydi. Bir Prusya devletçisi olan Weber'in bu bakımdan Mises'le tamamen zıt kutuplarda yer alması kaçınılmazdır.

Weber'le Mises'in genel çerçevesinde uzlaşmakla birlikte ayrıntılarda farklılaştıkları bir konu da bürokrasinin barındırdığı tehlikelere ilişkindir. Hem Weber hem de Mises bürokrasi-siyaset ilişkilerine dönük olarak bürokrasinin siyaset karşısında güçlenmesinin olumsuzluklarından bahsetmekte ve bürokratik örgütlenmenin otoriter bir yönetim biçimine kayma tehlikesine işaret etmektedirler. Bu durum Weber'in kesinlikle arzulamamakla birlikte hangi şartlarda olabileceğini açıkladığı ve bir anlamda siyasetçileri uarmayı hedeflediği bir durumdur. Sahip olduğu teknik bilgi seviyesi arttıkça gücü de artan bürokrasinin, olması gereken tarafsızlığının zedelenmesine karşı Weber, bürokrasiden kaynaklanan bu tehlikeyi aşabilecek bir güç odağı olarak, halka karşı sorumlu olan ve bürokratik gücü alt edecek yasaları yapmak üzere siyasi destek sağlama olanakları bulunan siyasetçileri, siyasi liderliği görmektedir. O halde Weber bir yandan bürokrasinin faydalarını açıklarken öte yandan olası tehlikelerini de ortaya koymaktadır.

Mises açısından ise durum oldukça farklı görülmektedir. Bürokrasi daha en başından, var olmasıyla bir tehlike haline dönüşmüştür. Bireylerin sosyal yaşamları üzerinde mutlak kontrol sağlanması, yaşamlarına bütün yönleriyle müdahale edilmesi ve hatta bu amaçlara ulaşmak için şiddet kullanılması (hapis-ölüm cezası gibi) yöntemleriyle bürokrasi, siyasetçilerin çıkarlarının korunmasına yardımcı olmakta, gücün birkaç kişinin elinde toplanması, kendi politik konumlarını sürdürmeye veya artırmaya çalışan siyasetçilerin şiddete başvurmasına olanak

sağlamaktadır (Carnis, 2005). Bu bağlamda Weber siyasetçileri iktidarı paylaşma noktasına gelen bürokrasiden koruma kaygısı taşımaktayken Mises'te, bürokrasinin siyasetçilerin aleti olma kaygısı bulunduğu görülmektedir.

Bürokrasinin var oluş nedenleri, toplumsal açıdan etkileri ve olası tehlikeleri konusunda uzlaşmayan Mises ve Weber'in, bürokrasinin artmasının nedenleri hakkındaki değerlendirmelerinin de tamamen farklı olduğu görülmektedir. Weber, bürokrasinin yayılmasını modernleşmenin kaçınılmaz etkilerine bağlarken Mises bu durumu, özel sektöre ve bireylerin yaşamına devlet müdahalesinin artmasına bağlamaktadır. Başka bir anlatımla, ekonomik hesaplama ilkesi uygulanmadığından dolayı bürokrasinin yayılması da ekonomiyle değil siyasetle ilgilidir; siyasi güç ve etki isteğinin artmasının bir sonucudur. Daha da açmak gerekirse, bürokrasi üretim ve tüketim üzerindeki düzenlemeleri zorla uygulatır, bu nedenle özel sektör kâr amacından uzaklaşarak bürokratik kurallara uymaya başlar, kârlar yüksek vergiler sebebiyle düşünce yaratıcılık ve yenilik de yapılamaz olur ve sonunda özel teşebbüs müşterilerinin talepleri yerine bürokratik kurumların ve yöneticilerinin kesin hakimiyetine girer.

Ayrıca Mises firmaların sadece büyük olmaları veya bürokrasi ile bazı temaslarının olmasından dolayı bürokratik bir yönetime sahip olacakları düşüncesine de karşı çıkmakta ve yönetimin bürokratikleşmesini, alınan kararlarının ekonomik hesaplama dayanamamasına bağlamaktadır.

Özetle, Misesci iktisadi yaklaşımın değerlendirmeleri açısından Weber'in betimlediği bürokrasi -bürokratik yönetim yapısı- ile dönemin Rusya sosyalizmi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bürokrasi ile devleti veya devlet müdahaleciliğini ve takiben sosyalizmi aynı olgular olarak değerlendiren ve toplumsal açıdan yıkıcı etkileri nedeniyle mücadele edilmesi gereken kavramlar olarak gören Avusturya İktisat Okulunun liberal düşüncesine mensup düşünürlerin, bu doğrultuda, bürokrasi olgusunu çözümlenmeleri açısından Weber'le uzlaşmaları imkansız görülmektedir.

Sonuç

Weber ve Mises bürokrasi ve devlet olgularına ilişkin çalışmaları ve oluşturdukları kuramlar açısından farklı yaklaşımları benimsemişlerdir. Weber bürokrasi modelini kurarken, güçlü ve merkezi bir kapitalist ulus devleti kendisine hareket noktası olarak almıştır. Buna karşın Mises, sınırlı devlet müdahaleciliğini savunan liberal ideolojinin bürokrasi anlayışını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında Weberci bürokrasi modelinin belirli bir dönem için Batılı kapitalist

ülkelerde daha ön planda olduğu ancak sonradan gözden düştüğü ve Misesci devlet anlayışının farklı biçimlerde yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir.

Weber'in öngördüğü bürokratik örgütlenme yapısı, 1970'lerde yaşanan ekonomik krize kadar gelişmiş kapitalist ülkelerde önemli itirazlarla karşılaşmamıştır. Aslında 1960'lı yıllardan itibaren devlet müdahaleciliğine ve devletin ekonomik hayattaki varlığına karşı çıkan görüşlerin ağırlık kazanmaya başlaması, özel sektörün toplam ekonomi içindeki büyüklüğünün giderek artmasına ve devletin - bürokrasinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Dünya çapında yaşanan büyük mali krizin sorumlusu ilan edilen refah devleti (neoliberal söylemin ifadesiyle gereğinden çok fazla büyümüş olan kamu sektörü ve hantal bürokrasi) ile mücadele etmek amacıyla 1980'li yılların başından itibaren öncelikle İngiltere ve ABD gibi Anglosakson ülkelerde kamu reform paketleri uygulamaya konulmuştur. Neoliberal politikaların küresel düzeyde baskın hale getirildiği küreselleşme sürecinde uluslararası örgütlenmelerin de yönlendirmeleriyle devletin küçültülmesi gerektiği düşüncesi alternatifsiz kalmış ve bu düşüncenin temelini bürokrasinin olumsuzlukları (etkin ve verimli olmaması, hızlı karar almaya olanak sağlamaması ve çevre şartlarına hızlı tepki vermeye olanak sağlayacak kadar esnek olmaması gibi gerekçeler) yerleştirilmiştir. Dolayısıyla, Weberci kamu bürokrasisi ilkelerinin uygulama olanağı giderek azaltılmıştır. Bu çerçevede örneğin Chicago Okulu ve Kamu Tercihi Okulu gibi ekonomik temelli yaklaşımların ve piyasanın üstünlüğünü vurgulayan düşüncelerin de etkisiyle kamu yönetimine ilişkin yaklaşımlar gittikçe örgütsel bağlamdan uzaklaşarak ekonomik bağlama doğru kaymıştır. Bu gelişme uygulamada Weber - Mises ayrılığının somutlaştığı bir durumu yansıtmaktadır.

Bahsedilen süreç boyunca klasik kamu yönetimi anlayışının değiştiği ve küreselleşme rüzgarlarının dünyanın dört bir yanına savurduğu Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ-New Public Management) uygulamalarının egemen olduğu bir dönem yaşanmıştır. Modernitenin (ve hatta tarihin) sonunun geldiğinin ilan edildiği bu dönemde ekonomik alana müdahil (bölüşümcü) devletin küçültülmesi yoluna gidilmiştir.

Küreselleşme sürecinde neoliberal ve neokonservatif politikalar eşliğinde devletin rolü ve işlevlerinin yeniden tanımlanması söz konusudur. Bu süreçte devletin ve onu temsil eden kamu kurumlarının (ekonomik açıdan etkin ve verimli çalışmayacağı kabulüyle) ekonomik alana müdahaleci politika ve uygulamalarından ve mal ve hizmet üretiminden tamamen vazgeçerek bu alanı özel sektöre bırakması gerektiği anlayışı egemen olmuştur. Kamu sektörünün

işleyişinde de özel sektör örgütlerinin işleyiş ilkelerinin hayata geçirilmesi yolu seçilmiş, bu yöntemin bürokrasiden kaynaklanan sorunların çözümünde biraz da olsa yardımcı olacağı düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bürokrasinin yasal düzenlemeler doğrultusunda yönetilmesini değil, işletme yönetimi zihniyetiyle etkin ve verimli biçimde görev yapmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Böylece, kamu bürokrasisinin işletmeleştirilmesi, fayda-maliyet, kâr-zarar, etkinlik-verimlilik gibi işletmecilik kavramlarının, ilke ve uygulamalarının kamu yönetimine aktarılması sağlanmış ve sonuçta YKİ anlayışı giderek bütün dünyada egemen hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde modernite ve aydınlanma düşüncesinin ürünlerini toplu olarak reddetme durumu yaşanmaktadır. Sonuçta, modernden post moderne geçişte modernizmi yansıtan hemen her şey, Weber de dahil olmak üzere, geri plana düşmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda çağın gerektirdiği esnekliğe sahip olmadığı öne sürülen “katı” Weberci bürokrasi modelinin temel özellikleri değiştirilmiş veya kaldırılmış ya da bu yönde girişimlerde bulunulmuştur.

Bugün özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde Weberci bürokratik örgütün post modern - post bürokratik örgütlerle yer değiştirdiği ifade edilmektedir (Rhodes, 1997: 6). Weberci modelde örgütler genellikle büyük ölçeklidir; örgütlenme hiyerarşiktir, iş ve yetkiler kesin kurallara bağlıdır, ast-üst ilişkisi belirgindir ve keyfi uygulamalardan kaçınmak amacıyla memur yasal güvencelere kavuşturulmuştur. Oysa yeni anlayış çerçevesinde Weberci yapı örgütsel yapılanma ve işleyiş açısından yeniden düzenlenerek, örgütlerin daha küçük olduğu, esnek karar alma yöntemlerinin geliştirildiği, hiyerarşik yapının daha serbest olduğu, esnek istihdam politikalarının uygulandığı ve dolayısıyla memurların güvencelerinin çok daha sınırlı olduğu, görevde kalmanın, yükselmenin ve alınan aylığın kıdem esasından çok performans esasına dayandırıldığı bir bürokrasi modeli geliştirilmiş bulunmaktadır.

Geleneksel kamu yönetimi, siyaset-yönetim ayrılığı düşüncesinin temel belirleyiciliği altında ilerlemişken YKİ uygulamaları, iktisat kuramları ve özel yönetim tekniklerini ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle yeni işletmecilik anlayışında kamu yöneticisi tipi de farklılaşmış, Weber'in zihnindeki uzman, deneyimli ve kuralları uygulamayla görevli kılınmış yönetici tipi, girişimci yönetici tipi ile değiştirilmiştir. Bu kapsamda belki de en önemli hususlardan birisi, Weberci anlayışta kapitalist devletin ussal örgütlenmesi olarak kabul edilen ve toplumun ilerlemesinin ve kamu yararının sağlanmasının aracı olarak görülen bürokrasinin temel işlevi “vatandaşa” hizmet sunulmasıyken YKİ anlayışında vatandaşın “müşteri” ile ikame edilmesidir. Weberci bürokrasi topluma en iyi hizmeti sunmak amacıyla kamu yararını sağlamaya odaklanmışken YKİ ile bu düşüncenin

yerini hizmetin en ucuz ve etkin biçimde sunulması almış ve yönetim sorununun ekonomik hesaplama kavramları çerçevesinde anlaşılır ve uygulanır olması ilkesi hayata geçirilmiştir. Referans noktası olarak piyasayı baz alan bu anlayış kuramsal temelini de neoklasik ekonomi kuramlarında bulmaktadır.

Bu sürecin en önemli sonuçlarından birisi, devletin kaynakları israf ettiği ve kamu kurumlarınca mal ve hizmet sunulması durumunda ekonomik etkinlik ve verimliliğin sağlanmasının mümkün olmadığı öngörüsünden hareketle kimi mal ve hizmetlerin kamu kurumlarınca üretilmesinden ivedilikle vazgeçilmesi ve bunların özelleştirmeler, deregülasyonlar ve benzeri uygulamalarla özel sektöre devredilmesi olmuştur.

Sermayenin küresel düzeyde serbestçe hareketine engel olan veya olma potansiyeline sahip bulunan ulus devletlerin egemenlik alanlarının daraltılması ve bu devletlerin bürokrasilerinin küçültülmesi düşünceleri de giderek artan sayıda taraftar bulmuştur. Bu amaçla, özellikle uluslararası kuruluşlar aracılığıyla, teknik ve mali yardımlarla desteklenmiş iyi yönetim uygulamalarının hayata geçirilmesi konusunda pek çok ülke özendirilmiştir. Bütün bu gelişmelerin seyri, Batıda Weberci bürokrasi terk edilirken eş zamanlı olarak ulus devletçiliğin de terk edilmeye başlandığını göstermektedir.

Açıklamaya çalışıldığı üzere, Avusturya İktisat Okulu da dahil olmak üzere liberal okullardan yayılan düşünceler 1970'lerden itibaren ağırlık kazanmış, devletin küçültülerek ekonomik alanın dışına çıkarılması anlayışı akademik çevrelerde daha güçlü şekilde kuramsal destek bulmuş ve bürokrasi (devlet) çözümlerinde Misesci düşünce yapısı yeniden önem kazanmıştır. Bu gelişmenin belki de en somut göstergelerinden birisi Nobel Ekonomi Ödülleri kazanan iktisatçıların kimlikleri ve hangi çalışmalarıyla bu ödüle layık görüldükleridir. Avusturya İktisat Okulu üyesi olan ve Menger'in, ekonomik karar alma sürecinde bilginin rolü konusundaki çalışmalarını derinleştiren Friedrich A. Hayek, para teorisi ve ekonomik dalgalanmalar teorisine ilişkin çalışmasıyla 1974 yılında; Frankenstein'a benzettiği devletin küçültülmesini savunan ve Mises'i "tüm zamanların büyük iktisatçılarından..." (İmre, 2006), olarak değerlendiren Milton Friedman ise 1976 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanmışlardır.

Liberal düşüncelerin ağırlığı ve belirleyiciliği 1980 sonrasında artarak devam etmiş ve "yönetim" modelinden "yönetişim" modeline doğru ilerledikçe (başka bir deyişle Weberci modelden uzaklaştıkça) Mises'in düşüncelerine daha çok yaklaşılmıştır. Bu süreç boyunca Mises'in, önem verdiği ekonomik hesaplama kavramı uygulamaya geçmeye başlamış ve kamu bürokrasisi, boşalttığı alanları

özel sektöre bırakarak küçülmüştür. Genel düşünce yapısı çerçevesinde Mises'in bürokratik yönetim ilkelerinin piyasa kurallarıyla değiştirilmesini savunduğu, bürokratların kamu yararını değil kendi çıkarlarını ençoklamak üzere eylemde buldukları düşüncesine sahip olduğu, dolayısıyla da neoliberal ideolojide tanımlandığı gibi devletin kürek çekmesi yerine dümeni tutmasını arzuladığı açıktır. Bu çerçevede yaşanan son çeyrek yüzyılın, eğer yaşasalar, Weber'den çok Mises'in yüzünü güldüreceği görülmektedir.

Bir tarihsel dönemden diğerine geçişte meşruiyet anlayışı da yenisiyle ikame edilmektedir. Nitekim, geleneksel toplumdaki modern topluma geçildiğinde, ulus devlet yapısı altında, yasal ussal meşruiyet anlayışı hakim duruma gelmişti ve Weber de sosyolojik analizlerinde bu durumu anlatmaktadır. Weber'in yaşadığı ve dolayısıyla düşüncelerini oluşturduğu dönem Sanayi Devriminin hemen ertesine rastlamaktadır. Modern ulus devlet yapısını ortaya çıkaran bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi geleneksel anlayıştan kopuşla devlet yönetiminde akla dayanmanın (ussallığın) ve keyfilikten arınmanın (yasallığın) ön plana çıkmasıdır. Weber, işte tam da bu özelliklerini ön plana çıkardığı kamu bürokrasilerinin modern devletin kaçınılmaz ve vazgeçilmez yapılanması olduğunu belirtmiştir. Weber, Sanayi Devrimi sonrasında kapitalizmin yükseldiği bir dünyada yaşayan ve siyaset-bürokrasi ilişkisine ilişkin düşünceleri itibar gören bir kapitalisttir. Dolayısıyla, Weber'in kaleme aldığı ideal bürokrasi modeli, betimlenen bu ortam için idealdir. Bu dönem Mises ve diğer liberal düşünürlerin biraz daha geride kaldıkları bir dönem olmuştur. Buna karşın küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların ulus ötesinden zorunlu transferlerinin söz konusu olduğu 1990'larda, güçlü ve merkezi ulus devlet yerine ikame edilen "piyasa devleti" tarafından konulan kuralların meşruiyeti ise ulus dışından gelmekte, uluslararası kurumlarda üretilen kurallara dayandırılmaktadır. Bu dönüşüm, bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, devlet yönetiminin omurgasını yasal-ussallık anlayışına dayanan bürokrasi idaresi yerine piyasa mekanizmalarına dayanan bürokrasi idaresi üzerine oturtmuştur.

Devletin işlevlerinin arttığı ve kamu bürokrasilerinin büyüdüğü dönemlerin ardından gelen dönemler, genellikle kendisinden önce yaşananlara tepki olarak, olabildiğince az müdahaleciliği esas alan ve minimum devleti savunan görüşleri ve kuramcıları ön plana çıkarmaktadır. Mises de işte böyle bir ortamda, neoliberal bürokrasi kuramcılarınca yeniden ele alınmaya başlanmış ve görüşlerine daha sık başvurulmuştur. Bu nedenle neoliberal politikaların hegemonik bir duruma geldiği ve halen içinde bulunduğumuz dönem bir anlamda Misesçi düşüncenin yeniden keşfedildiği bir dönemdir.

Buna karşın, halen yaşamakta olduğumuz ve şu an için etkilerini ve derinliğini kesin olarak ölçme olanağı bulunmayan ancak her hâlükarda bütün dünyada hem

bugün hem de gelecek açısından büyük çapta olumsuz etkilerde bulunacağı açık olan küresel mali krizin devlet ve bürokrasi düşüncesine de yansımaları olması kaçınılmazdır. Piyasanın işleyişinden kaynaklanan ve sonuçlarını bütün topluma fatura eden mevcut sistemin sorgulanmasıyla, yakın bir gelecekte yeniden ekonomik alana daha çok müdahaleci olacak güçlü bir devlete ve bu devletin sosyal alandaki görevlerini yerine getirecek sağlam ulusal bürokrasilere ihtiyaç duyulacağı yönünde tahminler artmaktadır. Nitekim, ABD gibi ekonomik alanda en liberal uygulamalara sahip ülkelerde dahi devletin ekonomik alana müdahaleleri ortaya çıkmış ve Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere bazı büyük şirketlerin devletleştirilmeleri yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda mevcut krizin uzaması ve derinleşmesinin yeniden Weberci bürokrasi modeline yakınlaşmayı gerektireceği öngörülebilir.

Günümüz Kıta Avrupası devletleri, henüz Weberci devlet modelinin bütün özelliklerini birden terk etmemişler ancak küresel gelişmeler ve neoliberal politikalar eşliğinde biçimlenen YKİ modeli ile Weberci modelin bir sentezini yaparak Yeni Weberci Devlet (Bouckaert ve Pollitt, 2004: 100) olarak adlandırılan bir yapılanmaya gitmiş bulunmaktadırlar. Devletin müdahaleciliğine daha çok gereksinim duyuldukça bu yapılanmadaki Weberci unsurların da artırması olasıdır. Böyle bir durumda ise çok da uzak olmayan bir gelecekte meşruiyetin yeniden ulusal ölçekte aranacağı ve kamu hizmeti ve kamu yararı kavramlarının yeniden ön plana çıkacağı, buna karşın bürokrasinin örgütsel yapılanma ve karar alma mekanizmalarında biraz daha esnek ve piyasa işleyişine daha çok önem veren ayrıca geleneksel idareci modelinden çok daha profesyonel yönetici modelini benimseyen bir yapılanmaya gidilebileceği öngörülebilir.

Kaynakça

- Anderson, William P., (2004), "Mises Versus Weber On Bureaucracy And Sociological Method", *Journal of Libertarian Studies*, 18 (1), Ludwig von Mises Institute, <http://www.mises.org>
- Aron, Raymond (2000), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev: Korkmaz Alemdar, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Bouckaert, Geart ve Christopher Pollitt, (2004), *Public Management Reform, A Comperative Analysis*, New York, Oxford University Press.
- Carnis, Laurent (2005), "An Economic Theory of Bureaucracy: Mainstream Approach Versus Austrian Developments", 2nd Mises Seminar, 2005, <http://www.mises.org>

- Habermas, Jürgen (1992), *The Philosophical Discourse of Modernity, Twelve Lectures*, İngilizceye Çev: Frederick Lawrence, Oxford, Polity Press.
- Hayek, F. August (2004), *Kölelik Yolu*, Çev: Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Ankara, Liberte Yayınları.
- Hazlitt, Henry (1995), *The Critics of Keynesian Economics Edited with an Introduction And New Preface*, The Foundation for Economic Education, <http://www.mises.org/books/critics.pdf>
- Hoppe, Hans-Hermann (1989), *A theory of socialism and capitalism : economics, politics, and ethics*, Boston, Kluwer Academic Pub. <http://www.mises.org>
- Imbusch, Peter (2000), "Uygarlık Kuramları ve Şiddet Sorunu", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Bahar, 92-111
- İmre A.Gülçin (2006), *Avusturya Okulu İçinde Ludwig Von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, <http://www.mises.org>
- Karagöz, Emel Öztürk (2003), *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Kirzner, İsrail (1994), "Avusturya İktisat Okulu", Çev: Coşkun Can Aktan, "Yeni İktisat Okulları", (2004), Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Mises, Ludwig Von, (2000), *Bürokrasi*, Çev: Feridun Ergin, Ankara, Liberte Yayınları.
- Reinert, Erik S., "How Rich Nations got Rich Essays in the History of Economic Policy", University of Oslo Publications, http://www.sum.uio.no/publications/pdf_fulltekst/wp2004_01_reinert.pdf
- Rhodes, R.A.W., (1997), *Understanding Governance, Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*, Buckingham, Open University Press.
- Sennett, Richard (2006), *The Culture of New Capitalism*, New Haven, Yale University Press.
- Van Dooren, Wouter (2006), "Performance Measurement in the Flemish Public Sector: A Supply and Demand Approach", <https://repository.ec.kuleuven.be/dspace/bitstream/1979/205/2/Wouter+Van+Dooren+DOC.pdf>
- Weber, Max (1998), *Sosyoloji Yazıları*, "From Max Weber: Essays in Sociology" İngilizce Baskısını Hazırlayanlar; H.H.Gerth ve C. Wirght Mills, Çev: Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları.